

**ДЕРЖАВНА ФІСКАЛЬНА СЛУЖБА УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ**

НОВИЦЬКА Наталія Борисівна

УДК 342.9:007(477)

**ПРАВОВІ ОСНОВИ ЗАХИСТУ СУСПІЛЬНОЇ МОРАЛІ
В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ:
ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА**

12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право;
інформаційне право

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Ірпінь-2016

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Університеті державної фіскальної служби України

Науковий консультант: доктор юридичних наук, професор
Калюжний Ростислав Андрійович,
Національний авіаційний університет, МОН України,
професор кафедри теорії та історії держави і права
Навчально-наукового Юридичного інституту.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
Беляков Костянтин Іванович,
Науково-дослідний інститут інформатики і права,
Національна академія правових наук України,
завідувач наукової лабораторії правових проблем
інформаційної діяльності;

доктор юридичних наук, професор
Приймаченко Дмитро Володимирович,
Університет митної справи та фінансів, МОН
України, проректор з наукової роботи;

член-кореспондент НАПрН України,
доктор економічних наук, професор
Швець Микола Якович,
Інститут законодавства Верховної Ради України,
головний консультант.

Захист відбудеться «27» грудня 2016 року о 16 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 27.855.02 Університету Державної фіскальної служби України за адресою: вул. Садова, 55, м. Ірпінь, Київська область, 08201.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Університету Державної фіскальної служби України за адресою: вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, Київська область, 08201.

Автореферат розіслано «26» листопада 2016 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т.О. Мацелик

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Історичні етапи розвитку суспільства характеризуються певним рівнем соціальної організації, що вимагає нового розуміння багатьох соціальних, у тому числі морально-правових цінностей. Події, що відбуваються нині в Україні, свідчать про складний період переломних змін в суспільному житті. Сучасний стан інформаційної війни, яка ведеться проти України та її громадян, зумовив формування негативних тенденцій щодо реалізації громадянами прав на достовірну, правдиву інформацію, про реальні здобутки та перспективи реформаторських надбань української держави. В АР Крим, Донецькій та Луганській областях відбувається домінування іноземних, ворожих медіа, внаслідок блокування національного контенту, що сприяє поширенню антиукраїнських настроїв. На цій території виправдовується війна, поширюються заклики до національної та релігійної ворожнечі, поширюються заклики до зміни конституційного ладу та територіальної цілісності України шляхом насильства, пропагуються цінності, що суперечать суспільній моралі в державі. Навіть на території, підконтрольній Україні, нерідко в ЗМІ поширюється контент, що заохочує громадян до непокори існуючій владі, звучать заклики до зміни влади тощо.

Для протидії негативним наслідкам впливу ворожого агресивного контенту необхідно запровадити ряд заходів, які дозволять захистити суспільну мораль та адекватно протидіяти інформаційній агресії. У зв'язку з цим в Україні було прийнято ряд нормативних актів, якими введено систему протидії негативному контенту: заборона трансляцій російських телеканалів, скасування прокатних посвідчень на фільми та серіали, які возвеличують країну агресора, заборона виступів артистів, які підтримали порушення територіальної цілісності України та відкрито закликають до розпалювання національної ворожнечі. Мова йде про захист суспільної моралі як функцію держави щодо забезпечення відповідного ідеологічного наповнення державної інформаційної політики.

Процеси, що відбулися в Україні, революція гідності, зміна зовнішньої політики держави – це ті фактори, що вплинули на свідомість громадян, дали можливість по-новому оцінити як історичні, так і сучасні особливості побудови державної ідеології, що, в свою чергу, було належним чином підкріплено нормотворчою діяльністю, внівши зміни що визначали порядок захисту моралі суспільства. Серед них доцільно виокремити закони про декомунізацію, нормативні акти, що регулюють структуру та повноваження державних органів, встановлюють обмеження щодо вільного доступу до інформаційних ресурсів іноземних країн або певного виду інформації. Разом із позитивними реформаційними процесами, що мають на меті принципове оновлення економічних, політичних, ідеологічних, правових та моральних підвалин, у суспільстві загострюються негативні явища, пов'язані з руйнуванням

ідеологічних догм і відсутністю чіткої системи соціальних цінностей, падінням моральності.

Закон України “Про захист суспільної моралі” встановив правові основи захисту суспільства від розповсюдження продукції, що негативно впливає на суспільну мораль. Водночас виникає багато питань щодо визначення негативних чинників - що впливає на суспільну мораль в інформаційній сфері і як протидіяти цьому. Найхарактернішим способом впливу на суспільну мораль є розповсюдження інформаційної продукції. Друковані ЗМІ, телебачення, радіо, Інтернет – це ті інформаційні ресурси, через які розповсюджується інформаційні продукти, які впливають на свідомість людини, формують її світогляд, забезпечують переконання, формують загальні принципи суспільної моралі. Саме із розвитком інформатизації, Інтернет та інших комунікацій підвищилася роль інформаційного права як дієвого інструменту захисту суспільної моралі, норми якого забезпечують створення належних умов щодо протидії негативному контенту та інформаційній агресії, забезпечення вільного доступу громадян до достовірної інформації.

Враховуючи потребу в наукових розробках щодо правового захисту суспільної моралі в інформаційній сфері, необхідно вказати на вчених, які здійснили значний внесок у теоретико-методологічні основи захисту суспільної моралі, зокрема В.В. Костицький, М.М. Агарков, С.С. Алексеев, В.А. Бачинін, Ю.С. Васильєв, М.Ф. Владимирський-Буданов, Г.В.Ф. Гегель, Г.В. Гребеньков, О.Г. Дробницький, Г.В. Жирков, О.В. Зайчук, В.А. Малахов. У різні історичні періоди становлення та розвитку правового захисту суспільної моралі досліджували цей феномен такі вчені: Р.Г. Апресянц, Г. Балл, А.В. Блюм, С. Блох, А.Г. Волков, І.А. Гетьман-П’ятковська, Т.М. Горяєва, С. Григор’єв, М. Енгельгард, В.Г. Єлізаров, А.А. Малиновський, О. Микласевич, В.В. Надурак, В.М. Семиколенов.

В основу вивчення окремих інститутів за захисту суспільної моралі були покладені праці Т.В. Безверхої, А.І. Вінберга, С.А. Діанова, Є.Ю. Захарова, О.О. Каракоза, Т.О. Коломоєць, Б.А. Кормича, А.Н. Майорова, А.І. Марущака, Л.А. Микитенко, І.В. Пиріг, М.Г. Щербаковського.

При дослідженні теоретичних аспектів інформаційного права було використано розробки таких авторів, як І.В. Арістова, О.А. Баранов, К.І. Беляков, В.М. Брижко, В.М. Бутузов, Р.А. Калюжний, О.В. Копан, Т.А. Костецька, Г.М. Красноступ, Б.А. Кормич, А.І. Марущак, А.М. Новицький, І.М. Сопілко, І.О. Трубін, В.С. Цимбалюк, М.Я. Швець.

Питанням інформаційних відносин присвячено роботи зарубіжних учених, таких як: І.Л. Бачило, Д. Белл, М. Кастельс, В.О. Копилов, М. Россі, С.Пюкке, Е. Тофлер та інші.

На формування наукової позиції автора вплинули праці В.Б. Авер’янова, Д.Н. Бахрака, В.Т. Білоуса, Ю.П. Битяка, Л.Д. Воєводина, І.П. Голосніченка, Е.В. Додіна, М.С. Кельмана, Р.А. Калюжного, В.К. Колпакова, А.Т. Комзюка, Т.О. Мацелик, Н.Р. Нижник, Н.М. Оніщенко, Д.В. Приймаченка,

В.Ф. Погорілко, П.М. Рабіновича, О.П. Рябченко, О.Ф. Скакун, А.І. Суббота, І.В. Чеховської, Ю.С. Шемшученко, В.К. Шкарупи та інших.

Проте до сьогодні в Україні немає комплексних монографічних праць, в яких системно та всебічно розглядалися б правові основи захисту суспільної моралі в інформаційній сфері України. Питання формування єдиної комплексної, науково обґрунтованої системи забезпечення захисту суспільної моралі в інформаційній сфері, яка передбачає утвердження здорового способу життя, недопущення пропаганди в електронних та інших засобах масової інформації продукції, що підриває суспільну мораль, удосконалення державної інформаційної політики та механізмів її реалізації розроблені недостатньо і повинні знайти своє місце у сфері правового регулювання, що зумовило актуальність обраної теми дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Напрямок дослідження відповідає завданням і основним напрямкам Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої Указом Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015 де зазначається, що головна мета популяризації України у світі є формування довіри до України, спрямування її позиціонування у світі на користь політичним та економічним інтересам нашої держави, а також на зміцнення її національної безпеки і відновлення територіальної цілісності та пов'язана з Національною стратегією у сфері прав людини, схваленою Указом Президента України від 25 серпня 2015р. № 501/2015.

Окремі положення й висновки дисертації відповідають планам наукових досліджень Науково-дослідного центру з проблем оподаткування Національного університету ДПС України та відображені у проміжних і заключних наукових звітах з НДР в частині розробки науково-дослідних робіт на замовлення ДПА України за такими темами: «Організаційно-правові основи протидії правопорушенням з використанням Інтернет» (№ державної реєстрації УкрІНТЕІ 0105U003868) «Економіко-правове регулювання інституту інформаційного суспільства - електронної комерції» (№ державної реєстрації УкрІНТЕІ 0111U001260).

Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Національного університету державної податкової служби України від 18 грудня 2009 року (протокол № 3), розглянуто координаційним бюро відповідного відділення Національної академії правових наук України і вона має позитивний відгук щодо актуальності, коректності формулювання та доцільності дослідження у вигляді дисертації за спеціальністю 12.00.07.

Мета і завдання дослідження Мета і завдання дослідження Мета дослідження полягає в тому, щоб на основі комплексного аналізу інформаційного законодавства України, дослідження теорії інформаційного права, вивчення міжнародного досвіду захисту суспільної моралі, а також узагальнення практики застосування норм Закону України «Про захист суспільної моралі» сформулювати правові основи захисту суспільної моралі в інформаційній сфері та запропонувати наукову концепцію захисту суспільної

моралі в інформаційній сфері України, напрацювати пропозиції та рекомендації, спрямовані на вдосконалення відповідного законодавства в сфері інформаційної політики з метою захисту суспільної моралі.

Відповідно до зазначеної мети в роботі було визначено такі **завдання**:

- встановити теоретико-правові положення, що є основою інформаційних відносин у сфері захисту суспільної моралі, та розкрити сутність поняття захисту суспільної моралі;
- обґрунтувати концептуальний підхід до формування правових основ захисту суспільної моралі в інформаційній сфері;
- визначити та охарактеризувати основні етапи формування наукової думки про захист суспільної моралі в інформаційній сфері та з'ясувати взаємозв'язок процесу розвитку інформаційної сфери та захисту суспільної моралі;
- сформулювати принципи захисту суспільної моралі в інформаційній сфері;
- виявити та розкрити особливості правового обмеження доступу до інформації з метою захисту суспільної моралі та зловживання правом на інформацію;
- виокремити та охарактеризувати суспільно-правові інститути захисту суспільної моралі, характерні інформаційній сфері;
- здійснити функціональну характеристику суб'єктів у сфері захисту суспільної моралі та визначити місце, роль і завдання громадських організацій щодо захисту суспільної моралі в інформаційній сфері;
- обґрунтувати правову природу та шляхи запровадження моніторингу інформаційної сфери як елементу захисту суспільної моралі;
- охарактеризувати експертизу інформаційних продуктів у сфері захисту суспільної моралі як особливий вид експертної діяльності;
- визначити види деліктної поведінки щодо порушень норм суспільної моралі в інформаційній сфері;
- розкрити правові основи захисту суспільної моралі як складової інформаційної безпеки;
- запропонувати шляхи удосконалення нормативно-правового регулювання відповідальності за правопорушення норм захисту суспільної моралі в інформаційній сфері;
- визначити особливості правового регулювання захисту суспільної моралі у правових системах закордонних держав;
- сформулювати наукову концепцію захисту суспільної моралі в інформаційній сфері.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини щодо захисту суспільної моралі в інформаційній сфері.

Предметом дослідження є правові основи захисту суспільної моралі в інформаційній сфері України.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання: діалектичний метод, як універсальний філософський метод наукового пізнання і формування наукового світогляду було використано при дослідженні проблем, що постають у процесі захисту суспільної моралі, їх розвитку та динаміці, що сприяло більш ґрунтовному та вичерпному формулюванню висновків дисертаційної роботи. Методи аналізу та синтезу дозволили виявити основні тенденції та проблеми правового забезпечення захисту суспільної моралі, розробити пропозиції щодо удосконалення законодавства, що регламентує досліджувану сферу (п. 3.1, п. 3.2, п. 3.3, п. 5.1, п. 5.2). Завдяки логіко-семантичному методу створено основу для дослідження формального і юридичного змісту сутності захисту суспільної моралі, експертизи в сфері суспільної моралі, моніторингу в інформаційній сфері (п. 1.2, п. 4.1, п. 4.2). Структурно-функціональний метод сприяв аналізу повноважень суб'єктів захисту суспільної моралі, виявленню недоліків їх діяльності (п. 3.1, п. 3.2, п. 3.3). Феноменологічний метод пізнання дозволив розглянути окремі особливості та загальну множину суспільних явищ, характерних інформаційній сфері, що формуються під впливом різних факторів суспільного життя та потребують відповідного правового закріплення (Р. 1). Важливим для систематизації, аналізу та зіставлення національного та зарубіжного законодавства щодо правових основ захисту суспільної моралі, визначення характерних рис та особливостей його формування та реалізації був порівняльно-правовий метод (п. 5.3, п. 5.4). Історично-правовий метод було покладено в основу вивчення генезису правового забезпечення захисту суспільної моралі (Р. 2). Структурно-логічний метод застосовано при виявленні особливостей правового регулювання окремих інститутів захисту суспільної моралі (Р. 4). Також у дослідженні були використані соціологічні та статистичні методи. Чинники, які впливають на захист суспільної моралі в інформаційній сфері, було розглянуто із застосуванням синергетичного методу, в основу вивчення правових підстав обмеження права на свободу слова та інформації з метою захисту суспільної моралі в інформаційній сфері було покладено метод правового моделювання.

Нормативною основою дослідження є Конституція України, закони України, зокрема Закон України «Про захист суспільної моралі», нормативні акти Президента України, Кабінету Міністрів України, інших органів виконавчої влади, які визначають основи захисту суспільної моралі в інформаційній сфері України, а також ратифіковані міжнародні нормативні акти (Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Конвенція про права дитини, Європейська Конвенція про транскордонне телебачення, Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи «Про принципи поширення відеозаписів насильницького, жорстокого чи порнографічного змісту», Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи «Про показ насильства електронними ЗМІ», та ін.)

Емпіричною базою дослідження стали статистичні матеріали, відкриті звіти про роботу виконавчих органів влади України, політико-правова публіцистика та довідкові видання, наукові дослідження в сфері інформаційного права та захисту суспільної моралі, а також практичний досвід автора дослідження як члена Національної експертної комісії України з питань захисту суспільної моралі(2007 – 2014 р.).

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому що, дисертація є одним із перших у сучасній юридичній науці інформаційного права комплексним монографічним дослідженням, у якому вирішується важлива науково-практична проблема щодо формування правових основ захисту суспільної моралі в інформаційній сфері, що дозволило сформулювати концептуально нові напрями вдосконалення законодавства в зазначеній сфері, розробити наукову концепцію захисту суспільної моралі в інформаційній сфері та визначити основні напрями правового захисту громадян від негативного впливу інформаційної продукції.

Наукова новизна полягає у таких результатах:

уперше:

- обґрунтовано необхідність прийняття та розроблено проект наукової Концепції захисту суспільної моралі в інформаційній сфері, практичне значення якої полягає в сприянні здійсненню державою функції захисту суспільної моралі в інформаційній сфері, розвитку норм інформаційного права в частині визначення правової конструкції протидії негативним чинникам, негативному контенту та формування правових основ комплексної громадсько-державної системи правового забезпечення захисту моральних засад і утвердження здорового способу життя українського суспільства;

- на основі системного підходу визначено структурні елементи правових основ захисту суспільної моралі в інформаційній сфері, виходячи з прямого впливу норм права на сферу визначених суспільних відносин;

- сформульовано принципи захисту суспільної моралі в інформаційній сфері та досліджено їх зміст;

- сформовано понятійно-категоріальний апарат, характерний захисту суспільної моралі в інформаційній сфері: «захист суспільної моралі», «зловживання правом на інформацію», «моніторинг стану суспільної моралі в інформаційній сфері»;

- здійснено періодизацію формування правового захисту суспільної моралі в інформаційній сфері, в основу якої покладено критерій нормативно-правового забезпечення та діяльність суб'єктів публічної влади в зазначеній сфері відносин;

- обґрунтовано позицію щодо застосування поняття «обмеження права на інформацію», як нормативно встановленої тимчасової заборони діяльності окремих суб'єктів інформаційної сфери або вільного поширення певної інформації, розповсюдження якої у визначений період часу може завдати

шкоди громадянам чи державі; така заборона повинна бути пропорційною меті, з якою воно застосовується;

- визначено сутність поняття захисту суспільної моралі в інформаційній сфері у широкому і вузькому значеннях: у вузькому значенні – це нормативно визначена діяльність спеціально уповноважених суб'єктів регулювання, контролю, застосування правових механізмів створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації з дотриманням етичних норм, правил поведінки, що склалися у суспільстві на основі традиційних духовних і культурних цінностей, уявлень про добро, честь, гідність, громадський обов'язок, совість, справедливість та встановлення відповідальності за правопорушення в зазначеній сфері; у широкому значенні – це реалізація захисної функції держави щодо дотримання норм суспільної моралі в інформаційній сфері;

- доведено необхідність доповнити проект Інформаційного кодексу України главою “Відповідальність за правопорушення в інформаційній сфері”, визначивши порядок притягнення до відповідальності юридичних осіб;

удосконалено:

- теоретичне підґрунтя обґрунтування причинно-наслідкового зв'язку між функціонуванням системою правового забезпечення захисту суспільної моралі та змінами моральних принципів у державі;

- наукові положення щодо розуміння системи захисту суспільної моралі, та визначення інструментів захисту суспільної моралі;

- визначення місця, ролі та завдань громадських організацій щодо виконання ними профілактично-просвітницької функції та здійснення моніторингу інформаційної сфери з метою виявлення порушень норм суспільної моралі;

- обґрунтування необхідності правового забезпечення захисту дітей від негативного впливу інформаційної продукції, зокрема надані конкретні пропозиції щодо правового захисту їх морального та фізичного здоров'я;

- інституційно-правову характеристику основних суб'єктів правового забезпечення функціонування системи захисту суспільної моралі;

- наукові положення щодо взаємодії моральних і правових норм в інформаційному суспільстві;

- теоретичні та практичні підходи щодо правового забезпечення здійснення моніторингу в інформаційній сфері з метою захисту суспільної моралі;

- розуміння особливого комплексного характеру експертизи в сфері захисту суспільної моралі через визначення загальних та спеціальних принципів такої діяльності, під якою розуміється законодавчо регламентована діяльність спеціально уповноваженого органу, метою якої є дослідження, перевірка, аналіз та оцінка об'єктів експертизи у сфері, визначеній Законом України «Про захист суспільної моралі» і підготовка обґрунтованих висновків для прийняття рішень щодо таких об'єктів експертизи;

набули подальшого розвитку:

- наукові погляди щодо сутності поняття «суспільна мораль»;
- інституційна теорія інформаційного суспільства в частині встановлення особливостей функціонування окремих інформаційних інститутів;
- критерії систематизації заходів захисту суспільної моралі: за часом впливу; за суб'єктом впливу; за змістом впливу; за способом впливу; за видами обмежень; за характером тривалості дії; за дією в часі; за характером впливу на суспільні відносини; за формою врегулювання; за юрисдикційною приналежністю;
- наукові положення щодо визначення видів деліктної поведінки у сфері захисту суспільної моралі: як міждержавні, загальнодержавні, публічного характеру, приватного характеру;
- обґрунтування координації державного впливу на захист суспільної моралі через делегування функцій Міністерству інформаційної політики та закріплення конкретних функцій захисту суспільної моралі за спеціальними суб'єктами, що регулюють правовідносини в інформаційній сфері.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані:

- у *науково-дослідній сфері* – при вивченні проблем правового забезпечення захисту суспільної моралі в Україні та при підготовці рекомендацій щодо реалізації юридичної відповідальності за правопорушення в інформаційній сфері (Акт впровадження результатів дисертаційного дослідження від 18 лютого 2015 р.).

- у *законотворчій діяльності* – при удосконаленні чинного та розробці нового законодавства спрямованого на удосконалення механізму захисту суспільної моралі в Україні (Акт про впровадження результатів дисертаційного дослідження в законотворчу діяльність Національної експертної комісії України з захисту суспільної моралі від 21.10. 2010 р.).

- у *правозастосовній діяльності* – для підвищення ефективності діяльності Національної експертної комісії України з захисту суспільної моралі (Акт про впровадження результатів дисертаційного дослідження в діяльність Національної експертної комісії України з захисту суспільної моралі від 21.10. 2010 р.)

- у *навчальному процесі* – при розробці та викладанні курсів «Інформаційне право» та «Інтелектуальна власність», при підготовці відповідних навчальних посібників та підручників (Акт Національного університету ДПС України про впровадження результатів дисертаційного дослідження від 5 травня 2011 р.; Акт Національного університету ДПС України про впровадження результатів дисертаційного дослідження від 17.11.2015 р.).

Особистий внесок здобувача. Наукові положення, висновки і пропозиції, що виносяться на захист, сформульовані автором самостійно. З

наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертації використано лише ті положення та ідеї, що належать здобувачу.

Апробація результатів дослідження відбулася під час їх заслуховування та обговорення на засіданні міжкафедрального семінару Університету ДФС України (протокол №3 від 8 червня 2016 р.), а також на міжнародних та всеукраїнських наукових та науково-практичних конференціях, а саме: Інформаційне суспільство в Україні: інформаційно-правова культура, освіта, наука, присвячена Всесвітньому Дню інформаційного суспільства (м. Суми, 16 – 17 травня 2008 р.), Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави (м. Київ, 17 березня 2010), Реформування податкової системи України відповідно до європейських стандартів (м. Ірпінь, 28 жовтня 2011 р.), Інформаційні технології в економіці, бізнесі, праві (м. Ірпінь, 28 квітня 2012 р.), Соціальні науки та суспільне здоров'я: теоретичні підходи, емпіричні дослідження, практичні рішення (Полтава, 17 лютого 2013 р.), Тенденції розвитку юридичної науки в XXI столітті (м. Київ, 22 травня 2014р.), Актуальні проблеми державотворення, правотворення та правозастосування (м. Дніпропетровськ, 10 грудня 2015р.), Юридичний факультет Університету Святого Володимира в персоналіях його викладачів та вчених, присвячена 140-річчю від дня народження ректора Університету Святого Володимира Є.В. Спекторського (27 листопада 2015 р.), Правова реформа в сучасних умовах: досягнення і перспективи (м. Київ, 26 лютого 2016 р.), Правові, управлінські та економічні трансформації сучасного громадянського суспільства (25 березня 2016 р.).

Публікації. Основні положення та висновки дисертації відображено в опублікованій одноосібній монографії – «Захист суспільної моралі в умовах інформаційної трансформації суспільства» (обсягом 24,2 друк.арк.), у 28 статтях у наукових фахових виданнях, з них у зарубіжних виданнях – 5; інших вітчизняних фахових виданнях – 23 публікації.

Структура дисертації обумовлена метою і завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, 5 розділів, 19 підрозділів, висновків та списку використаних джерел (480) і додатків. Повний обсяг роботи – 454 сторінки, з яких основний текст – 393 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, її зв'язок з науковими програмами, планами темами, висвітлено ступінь розробки та методологію дослідження, визначено його мету і завдання, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, подано відомості щодо публікацій, зазначено форми апробації та впровадження здобутих результатів.

Розділ 1 «Теоретико-методологічні основи дослідження захисту суспільної моралі в інформаційній сфері» складається з чотирьох підрозділів, у яких розглянуто теоретичні, правові та філософські підходи до визначення

феномену поняття «захист суспільної моралі» та визначено основні принципи захисту суспільної моралі в інформаційній сфері.

Підрозділ 1.1 «Теоретико-правові проблеми співвідношення понять мораль та право як соціальних регуляторів інформаційного суспільства в Україні» присвячено теоретичному аналізу співвідношення понять «мораль» та «право», завдяки якому виокремлено основні елементи взаємодії моральних та правових норм в інформаційному суспільстві. Досліджено суспільні інформаційні відносини, які виникають в інформаційній сфері щодо створення та поширення інформації як основного продукту інформаційного суспільства, та їх правове регулювання. Охарактеризовано вплив нових інформаційних технологій на суспільну мораль, розкрито роль держави в цьому процесі та визначено мету державної політики в інформаційній сфері щодо захисту суспільної моралі, яка полягає формуванні єдиної комплексної громадсько-державної системи забезпечення захисту моральних засад і утвердження мотивації українського суспільства на здоровий спосіб життя, недопущення в електронних та інших засобах масової інформації поширення продукції, що негативно впливає на суспільну мораль, у тому числі пропаганди культу насильства та жорстокості, расової і національної ворожнечі, фашизму, неофашизму, українофобії, антисемітизму, ксенофобії, нетерпимості, образи нації чи людини за національною ознакою тощо.

Обґрунтовано що суспільну мораль в інформаційному суспільстві необхідно насамперед розглянути в одній площині з правами людини на безпечний інформаційний простір та правом вільно створювати, поширювати, зберігати, одержувати інформацію, а також із закріпленням цих прав у законодавстві держави. За допомогою моралі і права забезпечується визначений порядок у сучасному інформаційному суспільстві. У зв'язку з цим сформовані віками моральні цінності, суспільна мораль як система цих цінностей потребують захисту з боку держави та закріплення нормами права.

У підрозділі 1.2 «Філософсько-правові особливості забезпечення категоріального апарату дослідження» проаналізовано генезис філософських уявлень про мораль з погляду визначення ролі та місця держави у створенні системи захисту суспільної моралі з відповідним правовим забезпеченням.

На основі дослідження поняття «суспільна мораль» у контексті співвідношення понять «мораль» та «моральність» визначено, що ці терміни, хоча і визначають схожі соціальні явища, але мають різний смисловий відтінок. Так, норми моральності виникають у самій практиці масового взаємного спілкування людей. Моральні ж норми виховуються щодня силою звички, громадської думки, оцінок близьких людей. Оскільки людина живе в суспільстві, підкоряється його законам, то вона змушена переглядати, будувати свою систему цінностей, зважаючи на ті процеси, що відбуваються в окремій країні та світі. Проаналізовано соціологічні, теологічні, філософські наукові погляди щодо сутності поняття «мораль», генезис наукової думки про роль інститутів держави в захисті суспільної моралі.

На сучасному етапі розвитку значна кількість громадян немає правових і моральних навичок застосування інструментальних знань, певних якостей характеру, вмінь та навичок, що дозволили б протистояти негативним проявам, які існують у інформаційному суспільстві. З урахуванням цього держава розглядається як основний суб'єкт, який встановлює юрисдикційну систему захисту прав громадян на вільний від матеріалів, що шкодять суспільній моралі, інформаційний простір, діяльність якої спрямована на основний об'єкт захисту – суспільну мораль, як систему етичних цінностей, правил і норм поведінки, що склалися у суспільстві на основі духовних і культурних надбань, уявлень про добро, совість, свободу, відповідальність, гідність, громадський обов'язок, толерантність, спрямованих на творчу самореалізацію людини в усіх сферах життя.

У підрозділі 1.3 «Принципи захисту суспільної моралі в інформаційній сфері» визначено, що механізм упорядкування інформаційних суспільних відносин будується на системі принципів. У підрозділі визначено та охарактеризовано загальноправові та спеціальні принципи захисту суспільної моралі в інформаційній сфері та розкрито механізм їх практичної реалізації. Охарактеризовано принципи захисту суспільної моралі в інформаційній сфері та виділено загальноправові (верховенства права, принцип поваги до прав, свобод, честі та гідності людини, гуманізму) та спеціальні (принцип заборони цензури, невтручання органів публічної адміністрації у діяльність засобів масової інформації та інших суб'єктів інформаційної діяльності поза межами, визначеними законодавством, поваги до прав споживачів та не нав'язування їм будь-якої інформаційної продукції, неприпустимості зловживання свободою діяльності засобів масової інформації, створення умов для здійснення саморегулювання у дотриманні законодавства про захист суспільної моралі).

Захист суспільної моралі в інформаційній сфері пов'язаний не з простою реалізацією прав, а тільки з конкретним правопорушенням або оспорюванням прав, тобто мова йде про передбачену законодавством діяльність відповідних державних органів, насамперед, контролюючих і правоохоронних та їх посадових осіб, щодо поновлення порушеного права, припинення таких порушень, а також створення необхідних умов для притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні протиправних дій, внаслідок яких було завдано шкоди правам та законним інтересам людини і суспільства в сфері суспільної моралі. На основі аналізу різних наукових поглядів визначено поняття «захист суспільної моралі», як сукупність заходів, спрямованих на відновлення, визнання прав та припинення юридично визначених порушень прав у сфері суспільної моралі, що застосовують, згідно з чинним законодавством, компетентні органи публічної влади за заявою чи скаргою особи, права якої порушуються, або за власною ініціативою.

Встановлено складові механізми захисту норм суспільної моралі в інформаційній сфері, до яких віднесено такі: охорону, захист, відновлення

порушених прав, а також формування загальної та правової культури в суспільстві та правосвідомості громадян.

Підрозділ 1.4 «Методологічні основи дослідження захисту суспільної моралі в інформаційній сфері» присвячено характеристиці поглядів щодо змісту захисту суспільної моралі в інформаційній сфері. Оскільки вплив інформаційної продукції відбувається у різних сферах людського життя, відповідні дослідження проводилися у різних галузевих науках. Аналіз робіт вітчизняних та іноземних дослідників обумовив різноплановий підхід до методології дослідження, виокремлення сегмента дослідження щодо галузевої приналежності. Зазначено, що вивчення наукової проблеми правового захисту суспільної моралі в державі тісно пов'язано із дослідженнями в інших сферах, зокрема соціології, історії, журналістиці, окремі питання розглядаються в економічних дослідженнях, мораль, як категорія, є предметом вивчення у філософських, теологічних, педагогічних, політичних та інших гуманітарних науках.

Зважаючи на складний предмет дослідження, виокремлено дві структурні частини: по-перше, основний предмет дослідження – це питання правового регулювання захисту суспільної моралі, та додатковий предмет – це визначена сфера застосування захисту суспільної моралі – інформаційна сфера. Зазначене надало можливість визначити і основні методологічні особливості дослідження, які вирізняються необхідністю виокремити окремі структурні особливості та вивчити взаємозв'язки між цими структурними частинами. Встановлення єдиних характерних особливостей щодо загальної тематики дослідження дозволило осягнути загальні тенденції та особливості правового регулювання захисту суспільної моралі в інформаційній сфері як цілісної, загальної системи.

Розділ 2 «Генезис правового забезпечення захисту суспільної моралі в інформаційній сфері» складається з трьох підрозділів та присвячений розгляду історичних етапів розвитку феномену захисту суспільної моралі, пов'язаного з впливом інформаційної продукції на суспільну мораль.

У підрозділі 2.1 «Формування правового забезпечення захисту суспільної моралі» розглянуто особливості виникнення та становлення правового забезпечення захисту суспільної моралі. Зазначено, що в різні часи інформаційна продукція впливала як позитивно, так і негативно на життя громадян та суспільства і тому постійно були намагання попередити, уберегти, протидіяти впливу негативних джерел інформації на свідомість більшості громадян.

В основу дослідження генезису правового забезпечення захисту суспільної моралі покладено такі критерії: діяльність певних органів держави та відповідне нормативно правове забезпечення функціонування цих органів щодо забезпечення захисту громадян від негативного контенту.

Встановлено, що першим «захисником» норм суспільної моралі була церква. З розвитком книгодрукування та інших джерел передачі інформації до захисту норм суспільної моралі долучалася світська влада, створюючи

відповідні державні органи та приймаючи нормативно-правові акти. Проаналізовано першоджерела правового регулювання захисту суспільної моралі, серед яких “Стоглав”, “Духовний регламент”, Царські та Сенатські укази, “Устав про Цензуру”, “Уложение о наказаних уголовных и исправительных”, “Емський указ” та інші. Проаналізовано різні підходи щодо впливу на інформаційні ресурси з метою захисту суспільної моралі, серед яких виділено такі: заборона “неправильних” книг, конфіскація рукописів, відлучення від церкви за аморальну поведінку, заборона мати письмове приладдя, обов’язкова цензура всіх книг, заборона “лубочних романів”, створення спеціальних цензурних органів, обов’язкова розсилка примірників друкованої продукції, кримінальне переслідування за поширення “спокусливих зображень”, призупинення видання книг, написаних “малоросійською” (українською) мовою, постановки вистав та деякі інші.

Вивчення історичних джерел та нормативно-правових актів, ухвалених урядом ЗУНР, дозволило визначити прогресивні тенденції у захисті норм суспільної моралі в інформаційній сфері, зокрема структура та зміст видань підпорядковувалися двом основним підходам: пропаганді ідеології державотворення та інформування населення про ситуацію в республіці. Разом з тим на території УНР демократизації суспільного життя не відбулося. На зміну царським цензурним органам було створено: за часів Гетьманату – бюро преси при міністерстві внутрішніх справ, а за часів Директорії введено посаду керуючого управління преси та інформації, головним завданням якого було не допускати публікацій проти самостійної української держави, проти уряду УНР і республіканської армії.

Доведено, що зі змінами в суспільному житті змінюються і підходи щодо обмеження тих чи інших прав громадян, як елемент захисту суспільної моралі.

У підрозділ 2.2. «Захист суспільної моралі в інформаційній сфері радянського періоду» розглянуто діяльність держави щодо захисту суспільної моралі в радянську добу.

Здійснений аналіз нормативно-правових актів, прийнятих після революційного перевороту 1917 року, дозволив стверджувати, що за дуже короткий час була сформована система державних органів щодо захисту суспільної моралі нової держави, що визначала нову суспільну ідеологію – ідеологію марксизму-ленінізму. Така система органів складалась із законодавчої гілки – Ради робітничих, солдатських і селянських депутатів, яка приймала відповідні рішення; судової гілки влади – Революційного трибуналу друку, виконавчої гілки влади – Комісаріату у справах друку, та спеціалізованого правоохоронного органу – Слідчої комісії при трибуналі друку. Пізніше було створено спеціалізовані органи цензури: Головліт, Агітпроп, Головний репертуарний комітет.

Правове регулювання захисту суспільної моралі в інформаційній сфері відбувалося згідно з певними декретами. Декрет «Про друк» забороняв усю контрреволюційну періодику. Окремий Декрет встановлював повну державну

монополію на друк оголошень. Були також декрети «Про розподіл паперу», «Про державне видавництво» (ліквідував приватну власність видавництв), «Про пам'ятники Республіки» (врегулювалися питання демонтажу пам'ятників), Положення про вилучення «лубочної» літератури зі складів та бібліотек та інші.

Період Другої світової війни пов'язаний із підвищеною роллю військової цензури. Він характеризується посиленням контролем за всіма засобами поширення інформації. Так, Постановою РНК СРСР всіх громадян зобов'язали здати радіоприймачі, аналогічні нормативні акти були видані також окупаційною владою фашистської Німеччини. На окупованій території встановлювався перелік заборонених для поширення фільмів, книг певних авторів, пісень тощо, що пропагують радянський суспільний лад.

Питання поширення інформаційної продукції та її вплив на свідомість громадян протягом усієї радянської доби перебували під пильною увагою керівництва держави, оскільки законодавчо були встановлені конкретні обмеження щодо книгодрукування, періодичних видань, проведення масових зібрань, культурних заходів, театральних вистав тощо з метою захисту суспільної моралі. Зазначене дає підстави стверджувати, що в державі було створено складну інституційно-сформовану систему захисту моралі суспільства, що будувалося більшовицьким урядом.

У підрозділі 2.3 «Формування правових основ захисту суспільної моралі в сучасній Україні» досліджено правове забезпечення захисту суспільної моралі в незалежній Україні, яка взяла курс на побудову інформаційного суспільства. Враховуючи потребу в захисті суспільної моралі, в національному законодавстві прийнято ряд норм, спрямованих на обмеження виробництва та обігу інформаційної продукції, що може завдати шкоди моральному стану суспільства. Правові засади України щодо захисту моральності у суспільстві складає Конституція України, Закон України «Про захист суспільної моралі» та інші нормативно-правові акти щодо захисту суспільної моралі. Необхідно зазначити, що для реалізації та додержання вимог чинного законодавства у сфері захисту суспільної моралі, обігу продукції і видовищних заходів сексуального та еротичного характеру, продукції, що містить пропаганду культу насильства і жорстокості, була створена Національна експертна комісія з питань захисту суспільної моралі, яка успішно виконувала свої функції до 2014 року та була ліквідована на вимогу журналістського середовища та для забезпечення політичних амбіцій.

Після «революції гідності», анексії Криму, початку АТО в Україні прийнято ряд нормативних актів, що регламентують питання захисту суспільної моралі та протидії інформаційній агресії. Так, Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо захисту інформаційного телерадіопростору України» були введені заборони трансляцій ряду фільмів, передач тощо. Проаналізовано прийняті закони України, що одержали загальну назву – «закони про декомунізацію», якими заборонено популяризацію будь-

якими інформаційними ресурсами комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів.

Дано авторське розуміння правової основи захисту суспільної моралі в інформаційній сфері, під якою запропоновано розуміти основні положення становлення, розвитку та функціонування системи правового забезпечення захисту суспільної моралі в інформаційній сфері; принципи, інститути, загальноправові, суспільні засади захисту суспільної моралі в інформаційній сфері, що проявляються в активній стороні правосвідомості, тобто в сукупності правових поглядів, ідей, уявлень мислення; організаційні питання, які визначаються правовою регламентацією діяльності органів публічного управління, функції яких передбачають захист суспільної моралі в зазначеній сфері суспільних відносин.

Визначено систему правового забезпечення захисту суспільної моралі в інформаційній сфері.

Розділ 3 «Суб'єкти захисту суспільної моралі в інформаційній сфері України» складається з трьох підрозділів, в яких розглянуто виконання державою своєї функції захисту суспільної моралі.

У підрозділі 3.1 «Система суб'єктів публічного управління у сфері захисту суспільної моралі» проаналізовано існуючі в правовій науці підходи до визначення поняття системи та її ознак. На підставі цього виявлено, що у сучасній структурі суб'єктів захисту норм суспільної моралі немає ознак системності: спільна мета діяльності всіх складових системи, підпорядкування завдань кожного елемента системи загальній меті, реалізація, відповідно до загальної мети, кожним елементом системи своїх функцій, наявність взаємозв'язку між елементами системи єдиного координуючого елемента. В Україні створено органи публічного управління, покликані забезпечувати та впроваджувати державну політику в сфері суспільної моралі, розвивати комунікаційні системи та технології, а також формувати та розвивати інформаційну культуру суспільства. Водночас виокремлено основні недоліки сучасної системи захисту суспільної моралі в інформаційній сфері України: відсутність єдиної мети, координуючого органу управління, чіткої вертикалі органів, діяльність яких була б спрямована на захист суспільства від негативного інформаційного продукту, відсутність механізму взаємодії між суб'єктами у сфері захисту суспільної моралі.

Доведено необхідність створити єдину систему суб'єктів захисту суспільної моралі в інформаційній сфері, яка складається з загальних суб'єктів які здійснюють свої повноваження щодо захисту суспільної моралі, спеціальних суб'єктів – безпосередньо захищають громадян від негативного впливу інформаційної продукції та представників громадянського суспільства – громадських організацій.

У підрозділі 3.2 «Правовий статус і функції громадських організацій як суб'єктів захисту суспільної моралі в інформаційній сфері» визначено роль громадських організацій в Україні, які повинні запобігати моральній деградації

українського суспільства, дотримання моральних устоїв, пропагування національних ідей та формування національних моральних цінностей.

Визначено, що правовий статус громадських організацій складається з прав, обов'язків, гарантій реалізації прав громадських організацій, які реалізуються та виконуються ними в різних відносинах щодо захисту суспільної моралі в інформаційній сфері.

Досліджено функції громадських організацій як суб'єктів захисту суспільної моралі, проаналізовано їх статутні документи та визначено соціальне призначення громадської організації як суб'єкта захисту суспільної моралі, які запропоновано розглядати як сукупність складових її діяльності, спрямованих на: самоорганізацію добровільної сумісної взаємодії з іншими; перетворення оточуючої дійсності, вирішення різних актуальних проблем; рефлексія та самовдосконалення в ситуації публічного представлення результатів; засвоєння у соціальній взаємодії суспільно важливих цінностей.

Зазначено, що функції ліквідованих спеціально уповноважених органів у сфері захисту суспільної моралі взяли на себе громадські організації. Наприклад, незалежна медійна рада, створена як постійний громадський моніторинговий та консультативний орган, та охарактеризовано її правовий статус. Визначено проблеми правового закріплення результатів діяльності таких громадських організацій.

Охарактеризовано функції громадських організацій щодо захисту суспільної моралі, до яких віднесено: представницьку, консультативну, просвітницько-пропагандистську, дорадчу та експертну.

У підрозділі 3.3 «Правовий статус та компетенції спеціальних органів у сфері захисту суспільної моралі» досліджено правовий статус та компетенції органів публічної влади, які безпосередньо здійснюють регулювання окремих інститутів інформаційної сфери та виокремлено їх повноваження щодо захисту суспільної моралі.

На основі аналізу компетенції Національної ради з питань телебачення та радіомовлення, Державного комітету телебачення та радіомовлення, Державного агентства з питань кіно, Міністерства юстиції України, в частині регулювання діяльності друкованих засобів масової інформації, Міністерства інформаційної політики виявлено, що кожний з зазначених органів публічної влади реалізує державну політику щодо захисту суспільної моралі, але в своїй окремо взятій сфері діяльності, а ефективний механізм взаємодії відсутній, відповідно, жоден з цих органів не здійснює координацію дій у зазначеній сфері та не проводить експертизу інформаційної продукції щодо її відповідності Закону України «Про захист суспільної моралі».

Доведено передчасність ліквідації спеціально уповноваженого державного органу - Національної експертної комісії України з питань захисту суспільної моралі, та обґрунтовано пропозицію щодо створення громадсько-державного органу захисту суспільної моралі із нормативно встановленими повноваженнями.

Розділ 4 «Окремі інститути правового захисту суспільної моралі в Україні» складається з п'яти підрозділів, які присвячено дослідженню окремих інститутів: моніторингу інформаційного простору, експертизі інформаційних продуктів як складових правового захисту суспільної моралі, захисту дітей від негативного впливу інформаційного середовища, правовим аспектам зловживання правом на свободу слова та інформації та визначенню співвідношення захисту суспільної моралі з забезпеченням інформаційної безпеки держави.

У підрозділі 4.1 «Моніторинг інформаційної сфери як елемент правового захисту суспільної моралі» подано авторське визначення поняття «моніторинг стану суспільної моралі в інформаційній сфері». Оскільки моніторинг у сфері суспільної моралі – це самостійний процес, тому він має мету, свої систему, об'єкт, предмет, суб'єктів дослідження.

Метою моніторингу є отримання даних про зміни стану суспільної моралі внаслідок аналізу інформаційного простору України та діяльності підприємств, установ та організацій інформаційної сфери, що підвідомчі або відносяться до сфери нагляду (контролю) відповідних державних регуляторів для запобігання порушенню чинного законодавства у сфері захисту суспільної моралі та створення бази даних (каталогу) інформації щодо таких змін. Суб'єктами моніторингу є державні установи та неприбуткові організації, до повноважень яких, відповідно до чинного законодавства, віднесено моніторинг інформаційного простору щодо виявлення порушень норм суспільної моралі. Об'єкт моніторингу – інформаційний простір України та діяльність суб'єктів господарювання, що підвідомчі або належать до сфери нагляду (контролю) державних органів, що здійснюють державний нагляд та контроль у визначеному чинним законодавством сегменті інформаційного простору. Предметом моніторингу є інформаційний простір України та діяльність суб'єктів господарювання, що поширюють продукцію, яка може завдати шкоди моральності суспільства, на предмет виявлення порушень чинного законодавства щодо захисту суспільної моралі та збирання, оброблення, передавання і збереження інформації із зазначених питань.

Доведено, що моніторинг інформаційної продукції дозволить виявити і сформулювати закономірності виникнення нових соціальних явищ у процесі історичного розвитку суспільства, розглянути різні аспекти життя суспільства, розпізнати норми і цінності, характерні йому на певному етапі розвитку, простежити не лише динаміку розвитку соціальних або національних груп суспільства, але й взаємовідносин між ними.

Стверджується, що комплексний моніторинг засобів масової інформації проводиться з метою отримання даних про зміни стану суспільної моралі та повинен стати одним з інструментів розробки державної політики в сфері захисту суспільної моралі з відповідною правовою регламентацією.

У підрозділі 4.2 «Правова регламентація експертизи інформаційних продуктів як особливого виду дослідження в сфері захисту суспільної моралі»

підкреслено що, одним із елементів протидії обігу інформаційної продукції, яка негативно впливає на суспільну мораль, визначено впровадження комплексної експертизи. Для забезпечення цієї діяльності запропоновано розробити механізми і методики віднесення інформаційної продукції до такої, що завдає шкоди суспільній моралі. Експертна оцінка в сфері захисту суспільної моралі регламентована Законом України «Про захист суспільної моралі». Разом з тим вказано, що Закон не дає чіткої вказівки на порядок проведення експертизи та не визначає понятійного апарату комплексної експертизи. На основі вивчення різних видів експертиз, які проводяться в Україні, обґрунтовано, що експертиза інформаційних продуктів в сфері захисту суспільної моралі є особливим видом експертиз. Визначено об'єкти експертизи в сфері захисту суспільної моралі до яких віднесено: аудіо-, відеопродукцію, рекламну та друковану продукцію, Інтернет-контент, масові заходи, що містять елементи сексуального чи еротичного характеру, порнографії, насильства, з елементами закликів до розпалювання релігійної, расової ворожнечі, а також продукцію сексуального чи еротичного характеру, що виробляється чи імпортується в Україну для розповсюдження та обігу. Охарактеризовано загальні та спеціальні принципи здійснення експертної діяльності у сфері захисту суспільної моралі.

Запропоновано на законодавчому рівні визначити суб'єктом експертної діяльності у сфері захисту суспільної моралі спеціально уповноважений державний орган – експертне управління у складі Міністерства інформаційної політики.

Обґрунтовано внесення доповнень до Закону України «Про захист суспільної моралі», які регламентуватимуть здійснення експертної діяльності в сфері захисту суспільної моралі.

У підрозділі 4.3 «Правові основи захисту дітей від негативного впливу інформаційного середовища» проаналізовано основні тенденції такого впливу та розкрито його негативні наслідки. Визначено, що найбільш вразливими членами суспільства є діти та молодь. Зазначена категорія осіб потребує додаткової уваги держави щодо протидії впливу негативного контенту, особливих умов захисту суспільної моралі в інформаційній сфері. Наголошено, що обов'язковою ознакою законодавства демократичних країн є встановлення суворих обмежень і заборон на розповсюдження серед дітей і підлітків інформації, що «руйнує моральність» та «порушує їх благополуччя».

Обґрунтовано необхідність вдосконалити систему відповідного правового регулювання та розробити практичні рекомендації щодо реформування законодавства, як окремого інституту загальної системи захисту суспільної моралі. Враховуючи важливість проблеми захисту дітей від впливу негативної інформації, запропоновано конкретизувати положення статті та врахувати нові джерела поширення такої інформації. Запропоновано доповнити Закон України «Про захист суспільної моралі» статтею «Захист дітей від негативного впливу продукції, забороненої чи обмеженої до обігу на території України».

У підрозділі 4.4 «Правові аспекти запобігання проявам зловживання правом на інформацію» доведено, що феномен зловживання правом виникає внаслідок протистояння зовнішньої правильної реалізації особою своїх прав щодо вільного поширення інформації та поведінкою, що порушує норми суспільної моралі.

Визначено чинники, які спонукають суб'єктів інформаційних відносин до зловживання правом на інформацію: свобода кожної людини привселюдно виражати свої думки, ідеї та судження, і поширювати їх будь-якими законними способами; власне свобода друку та інших засобів масової інформації, тобто свобода від цензури та право створювати і використовувати засоби масової інформації, що дозволяє матеріалізувати свободу вираження думок; право на одержання інформації, що становить суспільний інтерес або стосується прав громадян, тобто свобода доступу до джерел інформації.

Охарактеризовано основні ознаки зловживання правом на інформацію. Досліджено міжнародний досвід нормативно-правового закріплення протидії зловживання свободою слова та інформації (ст. 57 Конституції Республіки Болгарія (1991), ст. 18 Основного закону ФРН (1949). Стаття 23 Каїрської декларації про права людини в ісламі від 5 серпня 1990 року).

Підрозділ 4.5 «Правові основи захисту суспільної моралі як складової інформаційної безпеки» присвячено визначенню взаємозалежності рівня інформаційної безпеки держави і рівня правового забезпечення захисту норм суспільної моралі.

Небезпечні впливи інформаційного простору на свідомість громадян можуть призвести до двох видів взаємозалежних змін: по-перше, зміни психіки, психічного здоров'я людини; по-друге, зрушення в цінностях, життєвих позиціях, орієнтирах, світогляді особистості. Такі зміни спричиняють антисоціальні вчинки й становлять небезпеку вже для всього суспільства і держави.

Дослідження негативного впливу інформаційної агресії щодо України дали можливість виокремити поряд із національною ворожнечею, міжрелігійними конфліктами нову форму протистояння – за місцем проживання чи приналежності до певної територіальної громади (наприклад: донбаський або кримський регіони). Тому виникла потреба ввести у науковий обіг нове поняття, яке визначає такий формат протистоянь, що виникають внаслідок розпалювання ненависті, ворожнечі між різними групами людей щодо місця проживання у певному регіоні.

Розділ 5 «Закордонний досвід та правові основи протидії деліктам у сфері захисту суспільної моралі» складається з чотирьох підрозділів, які присвячено визначенню сутнісних характеристик деліктів та відповідальності у сфері захисту суспільної моралі. Окрему увагу приділено вивченню міжнародного досвіду правового забезпечення захисту суспільної моралі в інформаційній сфері.

У підрозділі 5.1 «Поняття деліктної поведінки в сфері захисту суспільної моралі» розкрито сутність кожного деліктного прояву та відповідальність за протиправну поведінку в сфері захисту суспільної моралі. Визначено основні групи (види) деліктної поведінки у сфері суспільної моралі.

Під час аналізу поняття поведінки в сфері захисту суспільної моралі основний акцент зроблено на дослідженні протиправної поведінки визначеної, у ст. 2 Закону України «Про захист суспільної моралі», зокрема забороняється виробництво та розповсюдження інформаційної продукції, яка: пропагує війну; пропагує зміну шляхом насильства конституційного ладу або територіальної цілісності України; пропагує національну ворожнечу; пропагує релігійну ворожнечу; пропагує фашизм та неофашизм; принижує або ображає націю чи особистість за національною ознакою; пропагує бузувірство, блюзнірство, неповагу до національних і релігійних святинь; принижує особистість, є проявом знуцання з приводу фізичних вад (каліцтва), з душевнохворих, літніх людей; пропагує невігластво, неповагу до батьків; пропагує наркоманію, токсикоманію, алкоголізм, тютюнопаління та інші шкідливі звички. У цьому нормативному акті сформована система суспільних відносин, які за своєю сутністю повинні бути визнані деліктами та за які відповідно, повинна бути встановлена відповідальність. Водночас виявлено, що не за всі деліктні прояви встановлена відповідальність. Так, за правопорушення, які є менш суспільно небезпечні, проте йдуть всупереч встановленим правилам поведінки – адміністративні правопорушення - відповідальність не встановлена, бо такі діяння не визначені у відповідних нормативних актах, як правопорушення, та не визначено покарання за ці правопорушення.

Підрозділ 5.2 «Загальні положення про відповідальність за деліктну поведінку в інформаційній сфері щодо порушень норм суспільної моралі» присвячений розглянуто умови та підстави застосування різних видів відповідальності у сфері захисту суспільної моралі.

Встановлено, що у Законі України «Про захист суспільної моралі» не визначено відповідальності за порушення норм суспільної моралі, а лише вказано, що за порушення норм суспільної моралі особа несе цивільно-правову, дисциплінарну, адміністративну чи кримінальну відповідальність згідно з чинним законодавством України. Досліджено сутність застосування кожного виду відповідальності за порушення норм суспільної моралі в інформаційній сфері та надано конкретні пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства України.

Обґрунтовано застосування такого виду державного примусу як адміністративно-господарські санкції за порушення чинного законодавства у сфері захисту суспільної моралі та запропоновано внести зміни до Законів України «Про захист суспільної моралі», «Про телебачення і радіомовлення», «Про інформаційні агентства», «Про видавничу справу», «Про зовнішньоекономічну діяльність», «Про рекламу».

Обґрунтовано необхідність додатково дослідити практику застосування штрафних санкцій, штрафів, що накладаються спеціально уповноваженими органами за порушення норм суспільної моралі в інформаційній сфері, що значно покращить практику застосування відповідальності.

У підрозділі 5.3 «Закордонний досвід правового забезпечення захисту суспільної моралі в інформаційній сфері» подано огляд сучасного стану правового забезпечення захисту суспільної моралі як у країнах пострадянського простору, так і в інших іноземних державах.

На основі порівняння нормативно правових актів різних держав стосовно встановлення обмеження прав громадян щодо захисту суспільної моралі виявлено різні підходи до формування таких обмежень: через прийняття рішення уповноваженого державного органу (Росія, Іран, Казахстан, Китай, Італія, Хорватія, Україна), через судові рішення (Англія, Франція, Угорщина, Ізраїль, США), через рішення громадського органу (Німеччина, Угорщина).

Міжнародний досвід показує широкий спектр застосування норм законодавства щодо обмеження доступу громадян до певної продукції, визнаної судом такою, що має ознаки екстремізму. Відповідно, доступ до таких матеріалів обмежено, а самі матеріали або конфісковано (матеріальні носії), або доступ до них заблоковано (цифрові матеріали, Інтернет).

У правових системах окремих європейських країн нормативними актами встановлено заборону та відповідальність за пропагування тоталітарних режимів взагалі, за пропаганду символіки тоталітарних режимів, за пропагування поглядів пов'язаних із придушенням прав і свобод громадян, розпалюванням расової чи національної ворожнечі.

Обґрунтовано можливість запровадити закордонний досвід щодо формування та адміністрування інформаційної бази даних заборонених інформаційних продуктів, матеріалів та продукції, що суперечить нормам суспільної моралі, а також інформаційної бази даних щодо закритих чи діяльність яких на території України заборонена політичних партій, громадських чи релігійних організацій. Визначено, що логічно буде надати право адмініструвати зазначені інформаційні бази даних Міністерству юстиції України.

На основі дослідження судової практики у сфері захисту суспільної моралі, зокрема застосування тестів «Хікліна» та «Міллера», обґрунтовано необхідність розробити критерії віднесення інформаційної продукції до такої, що завдає шкоди суспільній моралі.

У підрозділі 5.4 «Обмеження права на інформацію з метою захисту суспільної моралі: міжнародно-правовий аспект» розглянуто питання щодо визначення феномену «обмеження права на інформацію з метою захисту суспільної моралі» та дано авторське визначення цього поняття.

Подано огляд нормативно-правових актів, присвячених захисту прав і свобод людини в інформаційній сфері, та проаналізовано норми, які встановлюють обмеження права на інформацію. Виокремлено такі умови

правомірного обмеження свободи інформації: в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

Встановлено, що обмеження свободи інформації повинне відповідати таким критеріям: будь-яке обмеження свободи інформації має переслідувати законну мету, бути здійсненим у рамках закону та необхідним для демократичного суспільства.

Виявлено недостатність і неповну відповідність внутрішнього законодавства стандартам Ради Європи в інформаційній сфері щодо захисту норм суспільної моралі.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукової проблеми – визначення та розкриття сутності правових основ захисту суспільної моралі в інформаційній сфері України, сформульовано ряд нових наукових положень та практичних рекомендацій, спрямованих на досягнення поставленої мети. Основні з них такі:

1. На сучасному етапі формування інформаційного суспільства в Україні все більшого значення набуває необхідність правового забезпечення розвитку специфічних інститутів, що закладають базис для формування та активного розвитку інформаційного права. Сучасний стан суспільних відносин прямо залежить від негативних проявів інформаційної агресії, дезінформації щодо євроінтеграційних процесів у державі та демократичного волевиявлення громадян. Існує причинно-наслідковий зв'язок між інформаційною агресією та незаконною анексією АР Крим, протиправними подіями в Луганській та Донецькій областях, де негативний іноземний контент є визначальним, а національні інформаційні ресурси блокуються, та, як наслідок, відбувається порушення інформаційних прав громадян щодо вільного доступу до правдивої, повної та достовірної інформації. Це зумовило необхідність розробити проект наукової концепції захисту суспільної моралі в інформаційній сфері, метою якої є реалізація цілісної політики держави щодо захисту суспільної моралі в інформаційній сфері, відповідно до національних інтересів, загальноєвропейських демократичних настанов у процесі удосконалення суспільства шляхом його наближення до потреб людини у всіх сферах суспільного життя, створення умов для недопущення до обігу інформаційної продукції, що може негативно впливати на суспільну мораль та фізичний, розумовий чи морально-психологічний розвиток громадян України.

2. Мораль та право виникають із соціальної потреби, їх норми завжди є фіксацією того, що існує в суспільстві, і на цій основі відбувається вироблення

того, як повинно все бути. Основна мета як норм моралі, так і норм права полягає у забезпеченні порядку у суспільстві та державі.

Розглянувши основні питання формування моральних та правових норм в інформаційному суспільстві, сформульовано основи їх взаємодії:

- мораль і право - це дві універсально значимі взаємопроникаючі та взаємодоповнюючі ціннісно-нормативні системи регулювання суспільного життя, адже право підпорядковується таким само загальним закономірностям, як і суспільна мораль;

- в інформаційному суспільстві складається нова система загальнолюдських цінностей і право повинне відповідати цим цінностям;

- право в інформаційному суспільстві виступає як інституційний регулятор, а мораль базується на свідомості, духовному житті, не маючи при цьому обов'язкових зовнішніх проявів. Тобто суспільство, висуваючи високі моральні вимоги і публічно про це заявляючи, здатне забезпечити більш дієвий контроль за порушенням норм та законів.

3. Мораль не може бути сталою категорією, адже суспільство постійно перебуває у пошуку нової системи моральних і духовних цінностей, які б відповідали сучасним запитам. Як і сама людина, мораль є надзвичайно мінливою категорією. Основною причиною зміни норм суспільної моралі є зміна суспільного ладу та ідеології.

4. Основними критеріями систематизації заходів захисту суспільної моралі в інформаційній сфері є: за часом впливу: попередній, безпосередній, наступний; за суб'єктом впливу: державний, корпоративний, громадський, теологічний; побутовий; професійний; за змістом впливу: дозвільний; контролюючий, настановчий, виховний; за способом впливу: забороняючий, караючий, профілактично-попереджувальний, виховний; за видами обмежень: законодавче встановлення обмеження, встановлення обмеження визначеного правилами, громадський осуд, релігійне переслідування; за характером тривалості дії: статичні, динамічні; за дією в часі: разові, періодичні, тимчасові, постійні; за характером впливу на суспільні відносини: приватні, суспільні, загальнодержавні; за формою врегулювання: нормативні (встановлені законом); адміністративні (отримання певного дозволу чи адміністративна заборона), судові (рішення суду за конкретними справами), етичні правила поведінки; релігійні правила, внутрішньокорпоративні правила поведінки, договірні відносини співіснування в суспільстві, внутрішні сімейні відносини, внутрішні переконання конкретної особи; за юрисдикційною приналежністю: внутрішньокорпоративні; загальнодержавні; міждержавні; загальнолюдські.

5. Система захисту суспільної моралі складається із сукупності інструментів захисту суспільної моралі, спрямованих на захист державної ідеології.

Інструменти захисту суспільної моралі – це нормативно врегульовані заходи, спрямовані на вирішення конкретного завдання, та, як правило,

пов'язані з новими обмеженнями прав громадян держави чи окремо визначеної групи осіб.

Застосування інструментів захисту суспільної моралі повинно визначатися такими ознаками: мати позитивну міжнародну оцінку застосування як системи, так і окремих інструментів; підтримуватися переважною більшістю громадян держави; проводитись у межах права та не суперечити природним правам людини.

6. Застосовуючи концептуальні основи інституційної теорії інформаційного суспільства, встановлено основні елементи системи захисту суспільної моралі в інформаційній сфері, яка визначається взаємопов'язаними елементами: наявність суспільних відносин, тобто вони існують у реальному бутті і визначають мораль як важливий елемент існування суспільства; важливість цих суспільних відносин, що виражається впливом суспільної моралі на різні аспекти інформаційних відносин (економічні, гуманітарні, релігійні, правові, безпекові та ін.); норма права, яка встановлює, забороняє, забезпечує реалізацію певних дій, пов'язаних із сферою захисту суспільних відносин в інформаційній сфері; суб'єкти зазначених суспільних відносин: спеціальні, які здійснюють свою діяльність щодо попередження порушень норм суспільної моралі та загальні суб'єкти – відносно яких або які визначають та є учасниками сфери захисту інформаційних суспільних відносин. Системний метод дослідження дає можливість поєднати всі елементи вказаної системи, визначивши особливості окремих структурних частин та показавши взаємозв'язок як цілісної системи.

7. Унаслідок проведеного аналізу нормативного забезпечення розвитку та становлення інформаційної сфери, яка визначається процесами створення, збирання, зберігання, поширення та споживання інформації як продукту, здійснено періодизацію генезису захисту суспільної моралі в інформаційній сфері України: I період – зародження норм регулювання захисту суспільної моралі в інформаційних відносинах; II період – верховенство релігійних інструментів впливу на перші інформаційні продукти з метою захисту суспільної моралі; III період – становлення разом із релігійним захистом суспільної моралі – світського, пов'язаного із зародженням видавничої сфери; IV період – монархічний, пов'язаний із виникненням перших органів цензури; V період – революційних змін пов'язаних із формуванням нової ідеології соціалістичного устрою та повного тоталітарного комуністичного режиму з відповідним впливом на всі інформаційні відносини; VI період – воєнного часу, пов'язаний з різким обмеженням права на інформацію та функціонуванням воєнної цензури; VII період – «відлиги», пов'язаний із періодом перестройки та демократизації суспільства в тоталітарному режимі – відбувається мінімізація впливу цензури на інформаційну продукцію; VIII період – формування інформаційних відносин у незалежній державі, конституційної заборони цензури, демократизації інформаційної сфери та створення нової системи захисту суспільної моралі; IX період – сучасний постреволюційний (революція

гідності). Відбувається формування нових підходів до захисту суспільної моралі в інформаційній сфері в умовах інформаційної агресії.

8. Дослідження генезису норм права в сфері захисту суспільної моралі дозволило стверджувати про наявність кількох чинників, що провокують до змін та впливають на генезисні зміни до законодавства в зазначеній сфері. Залежно від форми впливу запропоновано виокремити такі чинники: загальнодинамічний генезис суспільних відносин та технічний розвиток; генезис відносин, пов'язаних із глобалізацією; генезис окремих норм права, що регулюють, захищають, забороняють певні особливі суспільні відносини, які примусово нав'язуються міжнародною спільнотою через інформаційні ресурси; генезис норм права, пов'язаний з кардинальними змінами напряму в державній інформаційній політиці.

9. Встановлено причинно-наслідковий зв'язок між системою захисту суспільної моралі в інформаційній сфері та змінами моральних принципів у державі. Чим сильніша і функціональніша державна система захисту суспільної моралі в інформаційній сфері, при цьому відповідним чином нормативно закріплена, тим меншим буде ризик революційних змін у суспільстві, пов'язаних із значними соціальними потрясіннями.

10. Система правового захисту суспільної моралі в інформаційній сфері:

1-й рівень – конституційний, який встановлює основні загальні принципи, норми правового регулювання суспільних відносин в інформаційній сфері;

2-й рівень – нормативно-правовий, що безпосередньо впливає на правове забезпечення захисту суспільної моралі в інформаційній сфері;

3-й рівень – нормативно-правовий, що має посилення на забезпечення окремих суспільних відносин захисту суспільної моралі в інформаційній сфері;

4-й рівень – нормативно-правовий, що опосередковано впливає на забезпечення захисту суспільної моралі в інформаційній сфері.

11. Система суб'єктів захисту суспільної моралі - це впорядкована структура органів публічної адміністрації, громадських організацій та інших суб'єктів, що утворюють цілісну єдність на основі спільної мети діяльності щодо захисту суспільної моралі в інформаційній сфері.

Суб'єктами правових відносин у сфері захисту суспільної моралі, з одного боку, виступають органи публічної адміністрації, а з іншого – фізичні та/або юридичні особи чиї права на вільний від матеріалів, що шкодять суспільній моралі, інформаційний простір порушено. Крім того, органи публічної адміністрації мають право, відповідно до поставлених перед ними завдань, породжувати адміністративні правовідносини, керуючись інтересами людини, суспільства та держави. Об'єкт правового регулювання в сфері захисту суспільної моралі – це правові відносини, що виникають між суб'єктами з приводу реалізації, охорони, захисту та відновлення порушених інформаційних прав і свобод у сфері захисту суспільної моралі.

На сучасному етапі захисту українських громадян від негативного впливу інформаційної продукції, правове забезпечення інформаційно-комунікаційного

супроводження процесів становлення нових відносин ще не сформована система органів публічної адміністрації, що здійснюють свою діяльність у сфері захисту суспільної моралі. Держава в умовах формування інформаційного суспільства повинна реалізовувати комплексну державну політику в інформаційній сфері, метою якої є формування єдиної комплексної громадсько-державної системи забезпечення захисту моральних засад і утвердження мотивації українського суспільства на здоровий спосіб життя, недопущення в електронних та інших засобах масової інформації поширення продукції, що негативно впливає на суспільну мораль, у тому числі пропаганди культу насильства та жорстокості, расової і національної ворожнечі, фашизму, неофашизму, українофобії, антисемітизму, ксенофобії, нетерпимості, образи нації чи людини за національною ознакою тощо.

12. Основною формою участі громадських організацій у захисті суспільної моралі визначено профілактично-просвітницьку роботу та здійснення моніторингу інформаційного простору щодо виявлення порушень норм суспільної моралі. Громадські організації - один із важливих суб'єктів захисту суспільної моралі. Їхня участь у цьому процесі насамперед консультативна та представницька. Не маючи повноважень ухвалювати остаточні рішення щодо визначення державної політики у сфері захисту суспільної моралі, ці організації вступають у взаємодію з органами публічної адміністрації. У процесі такої взаємодії вони впливають, здійснюють тиск, громадський контроль та оцінку.

13. В Україні не сформовано систему спеціальних органів публічної влади, що забезпечують захист моральних засад і утвердження мотивації українського суспільства на здоровий спосіб життя, недопущення в електронних та інших засобах масової інформації поширення продукції, що негативно впливає на суспільну мораль, у тому числі пропаганди культу насильства та жорстокості, расової і національної ворожнечі, фашизму, неофашизму, українофобії, антисемітизму, ксенофобії, нетерпимості, образи нації чи людини за національною ознакою тощо.

Доведено необхідність передати функції координатора захисту суспільної моралі Міністерству інформаційної політики та закріпити конкретні функції захисту суспільної моралі за спеціальними суб'єктами, що регулюють правовідносини в інформаційній сфері.

14. Для виявлення порушень норм суспільної моралі запропоновано здійснювати комплексний моніторинг загальнодоступних інформаційних джерел, що дозволить виявити і сформулювати закономірності виникнення нових соціальних явищ у процесі історичного розвитку суспільства, розглядати різні аспекти життя суспільства, розпізнати норми і цінності, характерні йому на певному етапі розвитку, простежити не лише динаміку розвитку соціальних або національних груп суспільства, але й взаємовідносин між ними. Моніторинг стану суспільної моралі в інформаційній сфері - це комплекс заходів, спрямованих на фіксацію інформації про стан суспільної моралі в

інформаційній сфері, які здійснюються внаслідок перегляду (прослуховування) та копіювання (документування) текстової, візуальної чи звукової інформації, програм видовищних заходів, асортименту продукції, яка завдає або може завдати шкоди моральності суспільства, а також аналіз зазначеної інформації на відповідність вимогам Закону України «Про захист суспільної моралі». Стан суспільної моралі визначається якісними та кількісними параметрами, що характеризують об'єктивні або суб'єктивні чинники потенційної загрози моральності суспільства. Моніторинг у сфері суспільної моралі – це самостійний науковий процес, тому він має свої систему, об'єкт, предмет, суб'єкт дослідження, комплекс моніторингових показників, інструментарій та інструменти моніторингової діяльності.

15. Експертиза в сфері захисту суспільної моралі інформаційних продуктів здійснюється на принципах: загальні: гарантування верховенства права; гарантування незалежності діяльності експертів; наукової обґрунтованості, об'єктивності та повноти при здійсненні досліджень; відповідальність за достовірність, повноту, обґрунтованість експертних висновків;

спеціальні: неприпустимості цензури; обов'язковості експертизи для законодавчо визначених видів інформаційної продукції.

Законодавче встановлення принципів проведення експертизи у сфері захисту суспільної моралі надасть можливість закріпити основні положення та бачення, науково підтверджених положень щодо законодавчої регламентації діяльності в зазначеній сфері. Визначено концептуальні питання, що повинні бути висвітлені у законодавчому акті з питань регулювання експертної діяльності у сфері захисту суспільної моралі. По-перше, експертиза у сфері захисту суспільної моралі може бути державною та громадською. По-друге, необхідно передбачити принципи здійснення експертизи визначених видів інформаційної продукції. По-третє, чітко виписати положення норми закону, коли експертизу у сфері захисту суспільної моралі може проводити громадська організація. По-четверте, обов'язково передбачити порядок кваліфікаційного відбору, підготовки та перепідготовки експертів у сфері захисту суспільної моралі. По-п'яте, необхідно створити базу даних – Реєстр експертів, яким надати право здійснювати експертні дослідження інформаційної продукції, що порушує норми суспільної моралі в інформаційній сфері. По-шосте, передбачити фінансове забезпечення здійснення експертних досліджень, та порядок оплати залучених спеціалістів для проведення експертних досліджень інформаційної продукції.

16. Обов'язковою ознакою законодавства демократичних країн є встановлення суворих обмежень і заборон на розповсюдження серед дітей і підлітків інформації, що «руйнує моральність» та «порушує їх благополуччя». Запропоновано у Законі України «Про захист суспільної моралі» статтю 7 «Захист дітей від негативного впливу продукції, забороненої чи обмеженої до обігу на території України» викласти в такій редакції:

«З метою захисту морального та фізичного здоров'я дітей забороняється:

використання у рекламі, мобільному контенті, у комп'ютерних іграх та інших іграх для дітей, у друкованій продукції та поліграфії, розрахованій на дітей, а також у анімаційних фільмах та фільмах, що не мають обмеження глядацької аудиторії, дитячій відео- та аудіопродукції, дитячих телевізійних та радіо програмах (передачах) і видовищних заходах елементів насильства і жорстокості, грубих та брутальних слів, ненормативної лексики та непристойних виразів і жестів, а також демонстрація тіл померлих чи важко поранених людей, сцен, що викликають страх чи жах, заохочують каліцтво чи самогубство, актів вандалізму, позитивного оцінювання насильства;

втягнення дітей у діяльність з виробництва й обігу продукції сексуального чи еротичного характеру, продукції, що містить елементи насильства чи жорстокості, продукції що завдає шкоди суспільній моралі, надання послуг еротичного характеру, а також організації й проведення видовищних заходів еротичного характеру;

розповсюдження продукції сексуального чи еротичного характеру, продукції, що містить елементи насильства та жорстокості, а також матеріалів, що завдають шкоди суспільній моралі, надання послуг еротичного характеру, а також проведення видовищних заходів еротичного характеру серед дітей;

використання образів дітей чи їх анатомічних частин тіла у будь-якій формі, або їх імітація чи опис у продукції сексуального чи еротичного характеру та у проведенні видовищних заходів еротичного характеру».

17. Зловживання правом на інформацію - це форма здійснення права в межах передбачених законом, але всупереч його призначенню, цілям чи інтересам суб'єктів інформаційних відносин, яка створює умови щодо заподіяння чи спричиняє шкоду суб'єкту інформаційних відносин, наприклад, може бути виражена у поширенні вирваного із загального контексту контенту, який не відображає загального змісту інформаційного ресурсу або зовсім його спотворює.

Зловживання правом на свободу слова та інформації є можливим за наявності: по-перше, закріплення в законі суб'єктивного права вільно поширювати інформацію в будь-який спосіб; по-друге, коли є реальна можливість реалізації цього права, тобто можливість поширити інформацію через ЗМІ; по-третє, реалізація суб'єктивного права на практиці, коли суб'єкт, поширюючи інформацію, порушує тим самим право інших суб'єктів на безпечний інформаційний простір; по-четверте, суб'єкт, реалізуючи своє право тим самим завдає шкоди суспільним відносинам – поширює інформацію, наприклад, яка містить пропаганду жорстокості чи насильства; по-п'яте, суб'єкт вчиняє аморально або недоцільно.

18. Забезпечення інформаційної безпеки спрямовано не лише на захист інтересів держави, а насамперед інтересів людини і суспільства. Небезпечні

впливи інформаційного простору на індивідуальну свідомість можуть призвести до двох видів взаємозалежних змін: зміни психіки, психічного здоров'я людини, а також зрушення в цінностях, життєвих позиціях, орієнтирах, світогляді особистості. Такі зміни спричиняють антисоціальні вчинки й становлять небезпеку вже для всього суспільства і держави, тобто несуть загрозу суспільній моралі.

19. Визначено основні групи (види) деліктної поведінки у сфері суспільної моралі: міждержавні – пропаганда тоталітарних режимів, міжрелігійної ворожнечі, расової нетерпимості, фашизму, неофашизму; загальнодержавні – пов'язані із злочинними проявами в інформаційній сфері щодо закликів до повалення влади, пропагандою війни, зміною шляхом насильства конституційного ладу або територіальної цілісності України, неповага до національних та державних символів; публічного характеру – пов'язані із правилами створення, розповсюдження інформаційної продукції в публічному доступі, що завдає шкоди особі, суспільству, державі; приватного характеру – пов'язані з розповсюдженням інформаційної продукції, що принижує особистість, є проявом знущання з приводу фізичних вад (каліцтва), з душевнохворих, літніх людей; пропагує жорстокість, насильство, невігластво, неповагу до батьків; наркоманію, токсикоманію, алкоголізм, тютюнопаління та інші шкідливі звички, поширення порнографії.

20. До Інформаційного кодексу України запропоновано включити статтю “Санкції”: в якій будуть регламентовані питання встановлення штрафних санкцій, накладення пені виключно щодо юридичних осіб як суб'єктів адміністративних правопорушень. Також доцільно додатково включити статтю “Заходи впливу, що застосовуються до юридичних осіб в інформаційній сфері”, в якій будуть регламентовані питання призупинення дії ліцензії, встановлення обмеження щодо певного виду діяльності, призупинення виду діяльності, встановлення індивідуального режиму ліцензування, тимчасове зупинення зовнішньоекономічної діяльності, заборона здійснювати певні види діяльності, конкретні правочини.

21. Зарубіжний досвід показує, що в найдемократичніших, найліберальніших державах Заходу функціонує жорстка моральна цензура в ЗМІ, мистецтві, шоу-бізнесі тощо, що виражається в детально розроблених схемах ліцензування телеканалів, радіостанцій і газет, а також у ретельно розроблених схемах заборон і позбавлення ліцензій тих власників, що порушують узвичаєні для кожної окремої держави норми суспільної моралі. Практика захисту суспільної моралі реалізується в різних країнах різними законодавчими ініціативами та практичними підходами. Нормативними актами встановлено заборону та відповідальність за пропагування тоталітарних режимів взагалі, пропаганду символіки тоталітарних режимів, пропагування поглядів, пов'язаних із придушенням прав і свобод громадян, розпалюванням расової чи національної ворожнечі. Вивчення судової практики у сфері захисту суспільної моралі провідних країн світу підтвердило переконаність у тому, що

необхідно розробити чіткі критерії віднесення інформаційної продукції до такої, що несе шкоду суспільній моралі.

22. Доведено необхідність запровадити в Україні закордонний досвід щодо формування і адміністрування інформаційної бази даних заборонених інформаційних продуктів, матеріалів та продукції, що суперечить нормам суспільної моралі, а також інформаційної бази даних щодо закритих чи діяльність яких на території нашої держави заборонена політичних партій, громадських чи релігійних організацій, зобов'язавши Міністерство юстиції України адмініструвати зазначені інформаційні бази даних.

23. У нормативно-правових актах країн ЄС цензура заборонена, проте це не означає, що свобода інформації є безмежною та абсолютною. Право на свободу інформації може бути обмежене виключно на законодавчо встановлених підставах - мати законну мету та відповідати засадам демократичного ладу. Як член суспільства, особа, реалізуючи своє конституційне право на свободу інформації, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, повинна діяти з урахуванням інтересів інших учасників, які також для задоволення власних інтересів реалізують надані їм права, та не порушувати їх. В Україні необхідно, крім обмеження свободи поширення інформації, значну увагу приділити вихованню адекватного споживача інформації, рівень інформаційної культури якого дозволяв би йому протистояти усім маніпуляціям та впливам. Це означає, що разом із реформами у сфері медіа має відбуватися паралельно впровадження медіаосвіти у школах.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Новицька Н.Б. Захист суспільної моралі в умовах інформаційної трансформації суспільства : [монографія] / Наталія Борисівна Новицька. – Дрогобич : Коло, 2016. – 452 с. – (24.2 друк.арк.) (Костицький В.В. Рецензія на монографію «Захист суспільної моралі в умовах інформаційної трансформації суспільства» / В.В. Костицький // Соціологія права. – 2016. – №1–2(16-17) – С. 158 –159; Цимбалюк В.С. Рецензія на монографію «Захист суспільної моралі в умовах інформаційної трансформації суспільства» / В.С. Цимбалюк // Малий і середній бізнес (право, держава економіка). – 2016. – №1–2(64-65) – С. 122 – 123).

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Новицька Н.Б. Проблеми становлення інформаційного суспільства в Україні / Н.Б. Новицька // Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право). – 2008. – №2(41). – С. 272 – 278.

2. Новицька Н.Б. Правові основи захисту дітей від негативного впливу інформаційного середовища / Н.Б. Новицька // Правова інформатика : науковий журнал з питань правової інформатики, інформаційного права та інформаційної безпеки. – 2009. – № 4(24). – С. 37 – 41.

3. Новицька Н.Б. До питання захисту суспільної моралі в мережі Інтернет / Н.Б. Новицька // Правова інформатика : науковий журнал з питань правової інформатики, інформаційного права та інформаційної безпеки. – 2009. – № 1(21). – С. 29 – 34.

4. Новицька Н.Б. Суспільна мораль як складова інформаційної безпеки держави / Н.Б. Новицька // Інформаційна безпека людини, суспільства, держави. – 2009. – № 2. – С. 18 – 21.

5. Новицька Н.Б. Формування інформаційної культури у співробітників цивільної авіації / Н.Б. Новицька // Малий і середній бізнес (право, держава, економіка) – 2009. – № 1 – 2. – С. 40 – 42.

6. Новицька Н.Б. Організаційно-правове забезпечення інформаційної безпеки як складової національної безпеки / Н.Б. Новицька // Малий і середній бізнес (право, держава, економіка). – 2009. – № 3 – 4. – С. 75 – 79.

7. Новицька Н.Б. Іноземний досвід адміністративно-правового забезпечення захисту суспільної моралі / Н.Б. Новицька // Соціологія права. – 2011. – № 1. – С. 64 – 68.

8. Новицька Н.Б. Система органів держави як суб'єктів нагляду і контролю у сфері захисту суспільної моралі // Малий і середній бізнес (право, держава, економіка). – 2011. – № 1 – 2. – С. 59 – 64.

9. Новицька Н.Б. Захист суспільної моралі в інформаційному суспільстві / Н.Б. Новицька // Інформація і право. – 2011. – № 3(3). – С. 28 – 33.

10. Новицька Н.Б. Право і мораль як соціальні регулятори формування інформаційного суспільства в Україні / Н.Б. Новицька // Науковий вісник НУДПС України (економіка, право). – 2012. – № 1. – С. 164 – 169.

11. Новицька Н.Б. Щодо визначення поняття експертизи у сфері захисту суспільної моралі // Малий і середній бізнес (право, держава, економіка). – 2012. – № 1 – 2. – С. 71 – 78.

12. Новицька Н.Б. Теоретико-правові проблеми співвідношення понять мораль, моральність, суспільна мораль / Н.Б. Новицька // Право та управління. – 2012. – № 2. – С. 567–580.

13. Новицька Н.Б. Щодо визначення адміністративно-правового статусу експерта в сфері захисту суспільної моралі / Н.Б. Новицька // Вісник запорізького національного університету. – 2012. – № 3. – С. 56–64. – (Серія: «Юридичні науки »).

14. Новицька Н.Б. Щодо визначення сутності поняття «захист суспільної моралі» / Н.Б. Новицька // Наукові праці Національного авіаційного університету – К. : НАУ., – 2012. – №2 (23). – С. 16 – 21. – (Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право» : зб.наук. пр.).

15. Новицька Н.Б. Суб'єкти експертної діяльності у сфері захисту суспільної моралі / Н.Б. Новицька // Науковий вісник НУДПС України (економіка, право). – 2012. – № 3. – С. 134 – 139.

16. Новицька Н.Б. Адміністративна відповідальність за правопорушення в сфері захисту суспільної моралі / Н.Б. Новицька // Наукові праці Національного авіаційного університету. : зб.наук. пр. – К. : НАУ., – 2012. – № 4(25). – С. 59 – 64. (Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»).

17. Новицька Н.Б. Інформаційна культура як складова суспільної моралі інформаційного суспільства / Н.Б. Новицька // Соціологія права. – 2012. – № 2 – 3(4–5). – С. 25 – 29.

18. Новицька Н.Б. Загальні положення про відповідальність за деліктну поведінку в сфері захисту суспільної моралі / Н.Б. Новицька // Малий і середній бізнес (право, держава, економіка). – 2012. – № 3 – 4. – С. 40 – 47.

19. Новицька Н.Б. Зловживання правом на свободу слова та інформації / Н.Б. Новицька // Малий і середній бізнес (право, держава, економіка). – 2013. – № 4(55). – С. 38 – 43.

20. Новицька Н.Б. Соціально-правовий статус і функції громадських організацій як суб'єктів захисту суспільної моралі / Н.Б. Новицька // Соціологія права. – 2014. – № 1 – 2 (7-8). – С. 78 – 84.

21. Новицька Н.Б. Законодавче обмеження свободи слова: європейський досвід / Н.Б. Новицька // Малий і середній бізнес (право, держава, економіка). – 2014. – № 3 – 4. – С. 94 – 99.

22. Новицька Н.Б. Соціальна реклама як складова профілактичної діяльності у сфері охорони здоров'я / Н.Б. Новицька // Соціологія права. – 2015. – № 1 – 2 (12–13). – С. 84 – 89.

23. Новицька Н.Б. Правові проблеми реформування системи державного управління в сфері захисту суспільної моралі / Н.Б. Новицька // Соціологія права. – 2015. – № 3 – 4 (14–15). – С. 185 – 190.

Публікації в періодичних виданнях інших держав:

1. Новицкая Н. Международный опыт правового ограничения свободы слова и защиты общественной морали. / Н. Новицкая // Международное право и проблемы интеграции, (Азербайджан, Баку). – 2014. – № 3 (39). – С. 151 – 159.

2. Novytska N. Foreign experience in administrative framework of public morality protection / N.Novytska // Scientific letters of academic society of Michal Baludansky. – 2015. – № 3 (6). – С. 86 – 89.

3. Novytska N. European standards on limitations of freedom of speech / N.Novytska // PORTAL POLSKO-UKRAINSKI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.polukr.net/blog/2015/04/european-standards-on-limitations-of-freedom-of-speech/>

4. Новицкая Н. Исторический анализ правового обеспечения защиты общественной морали / Н. Новицкая // Legea si viata. – 2016. – № 8/2. – С. 120 – 124.

5. Novytska Natalia Formation and development of international legal regulation of public morals protection in the information sector / Natalia Novytska // *Evropský politický a právní diskurz. – Svazek 3. – 2016. – № 4. – С. 157 – 162.*

Публікації в інших виданнях і тези доповідей:

1. Новицька Н.Б. Захист норм суспільної моралі як складова забезпечення інформаційної безпеки держави. / Н.Б. Новицька // Тези доповідей III Міжвідом. наук.-практ. семінару «Шляхи і механізми забезпечення інформаційно-психологічної безпеки держави і суспільства». (17 грудня 2009). – 2009. – С. 30 – 32.

2. Новицька Н.Б. Суспільна мораль як складова інформаційної безпеки держави / Н.Б. Новицька // Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави: Збірник матеріалів науково-практичної конференції 17 березня 2010р. – К. : Науково-видавничий відділ Національної академії СБ України, 2010. – С. 217 – 219.

3. Новицька Н.Б. Держава як гарант захисту прав людини на вільний інформаційний простір / Здійснення прав та виконання обов'язків юридичними особами публічного права: Збірник матеріалів науково-практичної конференції 16 квітня 2010р. – Ірпінь, 2010. – С. 26 – 28.

4. Новицька Н.Б. Інформатизація як напрям модернізації органів ДПС України / Н.Б. Новицька // Реформування податкової системи України відповідно до європейських стандартів: зб.матер. наук.практ. конф., 28 жовтня 2011 року / Держ.податк. служб. України, НДЦПО. – Ірпінь, 2011. – С. 313 – 317.

5. Новицька Н.Б. Міжнародні стандарти захисту дітей від негативного впливу інформаційного середовища / Н.Б. Новицька // Міжнародні та національні механізми захисту прав людини: виклики сьогодення: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 8 квітня 2011р. – Донецьк: Сучасний друк, 2011. – С. 188 – 190.

6. Новицька Н.Б. Правові засади захисту суспільної моралі як функції демократичної держави / Н.Б. Новицька. // Соціальні науки та суспільне здоров'я: теоретичні підходи, емпіричні дослідження, практичні рішення: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю. – Полтава: Інтерграфіка, 2013. – С. 228 – 232.

7. Новицька Н.Б. Українські реалії та європейський досвід попередження зловживання правом на безпечний інформаційний простір / Н.Б. Новицька. // Тенденції розвитку юридичної науки в XXI столітті: Матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (22 травня 2014 р.) – Київ, Національний авіаційний університет, 2014. – 580с.

8. Новицкая Н.Б. Европейские стандарты правового обеспечения защиты общественной морали / Н.Б. Новицкая //Административное право и процесс: история, современность, перспективы развития : материалы Международной

дистанционной научно-практической конференции (21–22 мая 2014 г.). – Москва, – 2014. – С. 211 – 212.

9. Новицька Н.Б. Правові аспекти зловживання правом на вільне поширення інформації / Н.Б. Новицька // Людина, суспільство, держава: правовий вимір в сучасному світі Матер. IV міжнар. наук.-практ. конф. 27 лютого 2014 р.: – Київ, Національний авіаційний університет, 2014. – С. 193 – 196.

10. Новицька Н.Б. Роль громадських організацій як суб'єктів захисту суспільної моралі / Н.Б. Новицька // Актуальні проблеми державотворення, право творення та правозастосування: Матер. наук. сем. 10 грудня 2015р. – Дніпропетровськ, 2015. – С. 51 – 53.

11. Новицька Н.Б. Співвідношення права та моралі у вченні Є. Спекторського. / Н.Б. Новицька // Юридичний факультет Університету Святого Володимира в персоналіях його викладачів: Зб. матер. Першої міжнар. наук.-практ. конф. 27 листопада 2015р. – К.: «Талком», 2015. – С. 162 – 165.

12. Новицька Н.Б. Інформаційно-правова культура як складова успішної модернізації авіакосмічної галузі / Н.Б. Новицька // «Правова реформа в сучасних умовах: досягнення і перспективи: Матер. Міжнар. наук.-практ. конф. 26 лютого 2016р. – Київ, НАУ., 2016. – С 265 – 268.

АНОТАЦІЯ

Новицька Н.Б. Правові основи захисту суспільної моралі в інформаційній сфері України: теорія та практика. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. – Університет державної фіскальної служби України, Ірпінь, 2016.

Дисертація є одним із перших у сучасній юридичній науці інформаційного права комплексним монографічним дослідженням, що вирішує науково-практичну проблему визначення правових основ захисту суспільної моралі в інформаційній сфері. У результаті проведеного дослідження визначено основні напрями правового захисту громадян від негативного впливу інформаційної продукції, сформульовано концептуально нові напрями вдосконалення законодавства в зазначеній сфері та сформовано наукову концепцію захисту суспільної моралі в інформаційній сфері. Доведено, що систему захисту суспільної моралі складає сукупність інструментів захисту суспільної моралі спрямованих на захист державної ідеології, як нормативно врегульованих заходів, направлених на вирішення конкретного завдання, та, як правило, пов'язаних із новими обмеженнями прав громадян держави чи окремо визначеної групи осіб. Здійснено функціональну характеристику суб'єктів захисту суспільної моралі в інформаційній сфері та обґрунтовано необхідність сформувати єдину систему суб'єктів захисту суспільної моралі в Україні.

Аналіз сутності деліктних проявів та встановленої відповідальності за протиправну поведінку в сфері захисту суспільної моралі надав можливість обґрунтувати необхідність внести до проекту Інформаційного кодексу норми, які б встановлювали відповідальність юридичних осіб за порушення норм суспільної моралі в інформаційній сфері.

Вивчення міжнародного досвіду захисту суспільної моралі дало можливість виокремити загальні тенденції світової юридичної практики, визначити найбільш ефективні методи, засоби, інструменти впливу на такі процеси та адаптувати їх у національне законодавство і юридичну практику.

За результатами дослідницької роботи запропоновано авторську наукову концепцію захисту суспільної моралі в інформаційній сфері України.

***Ключові слова:** захист суспільної моралі, правові основи захисту, цензура, інформаційна продукція, інформаційна сфера, суб'єкти захисту суспільної моралі, зловживання правом на інформацію, інструменти захисту суспільної моралі.*

АННОТАЦІЯ

Новицкая Н.Б. Правовые основы защиты общественной морали в информационной сфере Украины: теория и практика. - На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.07 - административное право и процесс; финансовое право; информационное право. - Университет государственной фискальной службы Украины, Ирпень, 2016.

Диссертация является одним из первых монографических исследований, в котором проведено комплексное, с использованием современных методов познания и учетом новейших достижений юридической науки Украины, системное исследование теоретических и практических проблем защиты общественной морали в информационной сфере, что позволило решить научно-практическую задачу правовой защиты граждан от негативного влияния информационной продукции и сформировать научную концепцию защиты общественной морали в информационной сфере.

Рассмотрены вопросы формирования и особенности развития защиты общественной морали, а также доказано, что мораль является чрезвычайно изменчивой категорией. Основной причиной изменения норм общественной морали является изменение общественного строя и идеологии. Вследствие анализа генезиса защиты общественной морали установлена причинно-следственная связь между системой защиты общественной морали в информационной сфере и изменениями моральных принципов в государстве. Доказано, что система защиты общественной морали составляет совокупность инструментов защиты общественной морали, направленных на защиту государственной идеологии, как нормативно урегулированных мер,

направленных на решение конкретной задачи, и, как правило, связанных с новыми ограничениями прав граждан государства или отдельно взятой группы лиц. Осуществлено функциональную характеристику субъектов защиты общественной морали в информационной сфере и доказана необходимость формирования единой системы субъектов защиты общественной морали в Украине.

Разработан и предложен собственный теоретический алгоритм применения понятия «злоупотребление правом на информацию», а также раскрыты особенности правового ограничения доступа к информации в целях защиты общественной морали.

Определена сущность деликтных проявлений и установление ответственности за противоправное поведение в сфере защиты общественной морали. На основе анализа действующего законодательства и исторических предпосылок защиты общественной морали определены основные группы деликтного поведения в сфере общественной морали. Указано на необходимость внесения в проект Информационного кодекса норм, которые бы устанавливали ответственность юридических лиц с нарушением норм общественной морали в информационной сфере.

С целью заимствования положительного зарубежного опыта в диссертации исследованы тенденции защиты общественной морали в Европейском Союзе и других странах, что позволило выделить общие тенденции юридической практики, определить наиболее эффективные методы, средства, инструменты воздействия на такие процессы и адаптировать их в национальное законодательство и юридическую практику.

По результатам исследовательской работы предложена авторская научная концепция защиты общественной морали в информационной сфере Украины.

Ключевые слова: защита общественной морали, правовые основы заащиты, цензура, информационная продукция, информационная сфера, субъекты защиты общественной морали, злоупотребление правом на информацию, инструменты защиты общественной морали.

ANNOTATION

Novytska N.B. Legal basics of public moral protection in information sphere of Ukraine: theory and practice. – Manuscript.

The dissertation is for obtaining the scientific degree Doctor of Legal Sciences on specialty 12.00.07 – administrative law and procedure financial law; information law. – University of State Fiscal Service of Ukraine, Irpin, 2016.

The dissertation is one of the first complex monographic researches in modern legal science that offers solution for scientific and practical determination problem of legal basis of public morals protection in information sphere. As result of the research, it is defined main directions of citizens legal protection from negative influence of information products, is formulated definitely new directions of

legislation improvement in studied sphere and is defined scientific concept of public morals protection in information sphere. Proved that public morals protection system consists of public morals protection instruments, which are oriented on security of state ideology, as legally regulated measures targeted on solving of specific task and, usually, linked with new restrictions of rights of citizens or specific group of people. Made functional characteristic of public morals protection subjects in information sphere and proved the necessity of single system formation of public morals protection institutions in Ukraine. After analysis of nature of tort displays and responsibility for illegal actions in sphere of public morals protection, proved the necessity of legal changes to Project of Information Law Code that will add liabilities of legal entities for violation of public morals in information sphere.

The international experience in public morals protection made it possible to distinguish the general tendencies of global legal practice, to define the most effective methods, means and instruments of influence on these processes and to adopt them into national legislation and legal practice.

Based on results of research, proposed author scientific concept of public morals protection in information sphere of Ukraine.

Key words: *public morals protection, legal basics of protection, censorship, information product, information sphere, public morals protection subjects, abuse of the right on information, public morals protection instruments.*

Підписано до друку 23.11.2016 року. Формат 60x84/16
Папір офсетний. Друк офсетний.
Друк.арк.1,9. Тираж 100 прим.
Зам. №514

Видруковано в Університеті державної фіскальної служби України.
08201, Київська обл. м. Ірпінь, вул. Університетська, 31